

## IMPOLITE SPEECH IN THE SADOVENIAN WORKS

**Codruța COZMA, PhD Candidate,  
Tehcnical University of Cluj-Napoca,  
Nord Universitar Center of Baia Mare**

*Abstract: The language of the characters in a literary work is a means by which the author creates the atmosphere of the era presented, the mentality of the people and their way of relating to each other.*

*The interpersonal relationship highlights effective communication, but also conflict situations that are manifested at a discursive level through language that is rude and full of offensive notes.*

*The article aims to study the irreverent language of the characters in four historical novels, focusing on its pragmatic role and highlighting the ways of sanctioning such unprotocolic language.*

*Keywords: discourse identities, impoliteness, dysphemism, discursive roles.*

### **Cadrul teoretic**

Articolul urmărește analizarea limbajului eroilor din câteva romane istorice scrise de Mihail Sadoveanu evidențierea componentei ireverențioase a manifestării lor discursive.

Vor fi studiate aspectele semantice și pragmatice ale modalităților de adresare ale personajelor precum și tehnicile discursive utilizate de acestea în interacțiunea lingvistică, urmărindu-se tipurile de impolitețe care se concretizează în corpus și strategiile vizate pentru sancționarea sau evitarea acestui tip de manifestare.

#### **1.1. Corpus**

Pentru analiza pe care ne-am propus-o vor fi utilizate romanele următoare, în edițiile menționate: *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă* – 1968, *Nicoară Potcoavă* – 1977, *Creanga de aur* – 1986, *Frații Jderi* – 1993. Urmărind o simplificare a notării, în cuprinsul articolului vom folosi abrevierile: ZC, NP, CA și FJ.

#### **1.2. Conceptul de impolitețe**

Limbajul reflectă realitatea, atât pe aceea a vieții concrete, cât și pe cea a universului literar în care devine marcă identitară a personajelor. Adresarea este adaptată contextului discursiv, relațiilor dintre locutori, momentului interacțiunii verbale și altor elemente ce influențează felul de a vorbi al acestora și care își pun amprenta asupra materialului lingvistic. Dacă politețea urmărește, alături de principiul cooperării, stabilirea unor legături în măsură să sprijine și să faciliteze comunicarea eficientă și sigură din perspectiva protejării feței interlocutorilor, impolitețea antrenează alte mecanisme ce vizează scopuri foarte clare, dar total opuse. Kate Burridge (1999: 83) analizează relația dintre politețe, impolitețe și natura duală umană,

punând în legătură directă controlul și lipsa de control asupra propriei persoane cu manifestarea în discurs a acestei stăpâniri sau ne-stăpâniri de sine<sup>1</sup>.

Impolitețea este o manifestare specific omenească prin care autorul, intenționat sau accidental<sup>2</sup>, generează o degradare a raporturilor interumane subminând principiul cooperării și alterând natura comunicării. Pe o scară axiologică, raporturile verbale manifestate ca figuri de expresie, numite de Seiciuc „alofemisme” (2011: 34) se poziționează astfel: cu conotație neutră – ortofemismul, cu valoare negativă – disfemismul și cacofemismul; iar pe axa pozitivă – eufemismul.

Impolitețea este marcată de elemente conotate negativ (disfemismul și cacofemismul) care, asemenea politeții, își au originea în tabuul lingvistic. Vizând dimensiunea sacrului sau a impurului, tabuul este exploatat în exprimarea ireverențioasă care urmărește utilizarea termenilor supuși interdicției cu scopul de a scoate participanții la interacțiune din zona lor de confort și de a-i pune în situații discursive vulnerabile.

Brown și Levinson (1987), analizând relațiile interumane în raport cu actele cu potențial amenințător (*face-threatening act* - FTA)<sup>3</sup> susțin că impolitețea este marcată tocmai de realizarea unor astfel de acte. Pornind de la studiul celor doi cercetători, Culpeper (1996: 355) consideră politețea a fi un „parazit al politeții” aflat cu aceasta într-un raport de complementaritate. Locutorul construiește intenționat atacul asupra imaginii interlocutorului, iar receptorul devine conștient de vulnerabilitatea imaginii sale în fața atacului. Aceste acte sunt subordonate unor strategii (Culpeper 1996: 357-359; 2016: 425):

- strategii ale *impoliteții pozitive*: ignorarea interlocutorului, refuzul asocierii cu celălalt, etalarea dezinteresului, detașarea prin formule de adresare ce impun o distanță socială, utilizarea unui limbaj (jargon) sau a unei limbi necunoscute de interlocutor, utilizarea cuvintelor tabu etc. Toate aceste mecanisme urmăresc afectarea feței pozitive a receptorului.

- strategii ale *impoliteții negative*: ironizarea interlocutorului, invadarea spațiului personal (prin dezvăluirea unor informații intime sau prin așezarea în proxima apropiere a celuilalt), asocierea interlocutorului cu aspecte negative, întreruperea conversației etc. Prin acestea se vizează afectarea feței negative a receptorului.

Pe lângă impolitețea pozitivă și negativă, există și alte manifestări care viciază comunicarea:

<sup>1</sup> „Am considerat întotdeauna că eufemismul și perechea sa, disfemismul, reflectă dualitatea noastră minte versus trup, conflictul permanent din om între intelect și animal. Eufemismul paliativ reflectă latura noastră intelectuală, identificată cu controlul emoțional, cu cenzura, toleranța și rațiunea. Disfemismul se leagă de eliberarea emoțională, agresiune, lipsa controlului, intoleranță – efectul agreabil al unui expletiv folosit pentru a descătușa furia reprimată împotriva unei persoane sau pentru a insulta și răni pe cineva dezvăluie latura animalică a ființei umane, latura pe care eufemismul de atâtea ori se străduiește s-o ascundă. Poate căutăm efectele liniștitoare ale eufemismului din cauza fricii de ceea ce s-ar putea ascunde în sufletele noastre” (Burridge 1999: 83).

<sup>2</sup> Bousfield (2007: 72-73) face distincția între impolitețea realizată cu scopul explicit de a jigni ceilalți participanți la schimbul discursiv și impolitețea survenită ca urmare a înțelegerii în mod viciat a sensului mesajului transmis de vorbitor, fapt pentru care ascultătorul se simte lezat, deși acest lucru nu a fost urmărit de emițător, ci s-a concretizat întâmplător.

<sup>3</sup> Brown și Levinson (1987: 66).

- impolitețea neoficială (*off-record impoliteness*) – FTA se realizează folosindu-se implicaturile conversaționale, dar în așa manieră încât acestea să fie clare pentru toți vorbitorii;

- refuzul politeții (*withhold politeness*) – absența politeții atunci când manifestările acesteia sunt așteptate (răspunsul la salut, mulțumirea etc.).

Impolitețea directă (Bousfield 2007: 95) utilizează strategii menite să atace imaginea colocutorului, ele având la bază disfemismul. Acesta este un procedeu prin care „se utilizează un cuvânt tabu ori se creează, contextual, un tabu ad-hoc dintr-un semn lingvistic neutru, în scopul de a atenta la bunul simț, la pudoare, la sensibilitatea receptorului ori de a jigni, de a insulta” (Seiciuc 2011: 32). Acest act potențează tabuul, de aceea disfemismul este „un fenomen pragmalingvistic multifacțat, care îmbracă o formă lexicală considerată vulgară sau neconformă cu standardele socioculturale și care, în contexte discursive determinate, comportă atât funcții intraindividuale, cât și interindividuale” (Pașca 2018: 126).

Pe lângă disfemism, tot pe axa negativă a alofemismelor este și cacofemismul (utilizarea în discurs a termenilor licențioși „fie ca o refulare, fie ca o formă de protest, fie cu scopul de a ofensa sau șoca” (Seiciuc 2011: 32). Aceste structuri lexematice au o expresivitate sporită și sunt supuse unor severe interdicții de limbaj, tocmai din cauza caracterului lor obscen, ofensator.

Cu scop stilistic evident, urmărind creionarea unui univers autohton autentic, Sadoveanu a strecurat în textele prezentului corpus structuri ce sunt concretizări ale adresării ireverențioase.

### 1.3. Funcțiile disfemismelor și cacofemismelor în textele sadoveniene

Manifestările discursive ale impoliteții acționează pe două paliere: pe de o parte atacă imaginea de sine a interlocutorului cu scopul voit de a-i produce prejudicii, iar pe de altă parte dezvăluie caracterul locutorului și îi creează o anumită imagine publică. Ca urmare a felului cum sunt folosite în discurs, manifestările impoliteții îndeplinesc următoarele funcții:

**1.3.1.** Funcție reflexivă – ilustrează starea de spirit a locutorului, fiind, în opera literară, o modalitate indirectă de caracterizare.

(1) „Ptii, drace!” (FJ: 8) – formularea îi aparține personajului moș Căliman și este concretizarea unui tic verbal necondiționat de o manifestare exterioară, fiind însă un ecou al stării sufletești a locutorului. Acesta nu are un destinatar și nu urmărește să lezeze un posibil interlocutor, ci, mai degrabă se desemantizează și dobândește valoarea unei simple interjecții exprimate involuntar.

**1.3.2.** Funcția emfatică – disfemismul este utilizat pentru a spori expresivitatea discursului, subordonându-se astfel funcției poetice.

(2) „– Unde Dumnezeu s-o fi ducând?

–Știe dracu [...] a îngânat.” (NP: 299) – citatul cuprinde două replici în care tabuul vizează elemente ale sacrului, fiind construit pe binomul Dumnezeu – diavol (bine-rău). Prima intervenție apelează aparent la invocarea divinului, dar termenul de desemantizează, având unicul rol de a sublinia starea de spirit a locutorului. Același

lucru se întâmplă și în cazul replicii-răspuns, structura fiind doar o exprimare într-o altă manieră a banalului „nu știu”. Comunicarea informală din acest context anulează caracterul disfemic al celui de-al doilea termen, păstrându-i doar rolul stilistic.

**1.3.3.** Funcție de feed-back<sup>4</sup> – vizează acele situații discursive în care disfemismele / cacofemismele sunt utilizate cu scopul clar de a jigni; de a șoca interlocutorul. În felul acesta se poate stabili o dominație, o ierarhie între emițător și receptor.

(3) „– Hingherilor!” (NP: 337)

(4) „– Mai taci, babă, și închide dracului ochii, a icnit bătrânul.” (NP: 331)

**1.3.4.** Funcție metalingvistică – se actualizează în cazul blestemelor constituite cu verb performativ specific („a blestema”):

(5) „Blăstămat să fie în veac!” (NP: 337).

#### 1.4. Tipuri de impolitețe la Sadoveanu

Tipurile de impolitețe prezente în operele sadoveniene se succed și se completează, creionând în felul acesta imaginea unei lumi în care anularea influenței celuilalt se face prin atacarea „feței” acestuia și prin distrugerea imaginii sale publice. Eliberarea de constrângeri sociale și morale se manifestă în universul discursiv descris prin forme ale *impoliteții directe* ce utilizează strategii menite să prezinte imaginea colocutorului într-o manieră aptă să-l decedibilizeze, punându-i în lumină vulnerabilitățile (reale sau inventate). Această formă de impolitețe este și motivată, locutorul rostind cuvintele „tari” cu intenția expresă de a jigni. (vezi (3)).

**1.4.1.** *Impolitețea pozitivă* atacă fața publică a interlocutorului prin adresarea unor cuvinte tabu („fecior de curvă” – NP: 266) sau care se tabuizează contextual („lup roș” – NP: 289, „râie țărănească” – *ibidem*). „Jder cel mititel” este victima acestei forme de exprimare ireverențioase și, tocmai pentru că se simte lezat de o atare manifestare discursivă, apelează la strategia evitării interacțiunii și a receptării exprimării disfemice, ocolindu-l în mod evident pe moș Căliman, care, în public, i se adresează total neprotocolar:

(6) „Dar are un narav când mă vede. Odată începe: «He-he! ce mai faci, mînzule?» Acuma mi-i rușine să-mi zică mînz – într-o adunare ca asta și mai ales între femei.” (FJ: 16).

Adresarea aparent reverențioasă ce pune o distanță între interlocutori cu scopul de a ilustra neasocierea locutorului la principiile / convingerile interlocutorului este o altă formă a politeții pozitive identificată în corpus:

(7) „noi nu ne supunem unor asemenea păgâni ca domniile voastre” (NP: 119)

**1.4.2.** *Impolitețea indirectă* utilizează implicaturile conversaționale și aluzia pentru a transmite mesajul; tonul și atitudinea locutorului sunt în acest caz elemente definitorii pentru clasificarea aspectului ireverențios al formulărilor:

(8) „– Ce cauți aici, muiere? (CA: 101) (interogația are note amenințătoare).

<sup>4</sup> Seiciuc (2011: 47) – utilizează această denumire pentru funcția discursivă.

(9) „- Jupâneasă Ilisafă, mormăi cu mânie comisul Manole, muierele ar face bine să nu se amestece în treburile bărbaților și domnilor.” (FJ: 367) – replica este o apostrofare indirectă a comisoaiei, în care se apelează la sinecdocă, înlocuind singularul prin plural, și la principiile indirectiei, utilizând pers. a III-a în locul pers. a II-a.

(10) „- Te poftesc să-ți schimbi căutătura.” (FJ: 68) – această falsă rugămintă este de fapt o poruncă prin care se anulează libertatea de acțiune a receptorului și pe care acesta o resimte ca fiind lipsită de curtoazie.

Exprimarea aluzivă<sup>5</sup> ireverențioasă se manifestă și în discuția dintre Ruset și abate în momentul întâmpinării acestora de către escorta domnească condusă de tânărul armaș Fliondor:

(11) „Recunosc câțiva pui de șerpe [...] unul mi se pare că-și ascute limba.” (ZC: 76) – replica îi aparține beizadelei, prin vorbirea metaforică sugerând caracterul perfid al tinerilor, iar expresia „-și ascute limba” însumează o dublă semnificație: se pregătește să vorbească și e gata să-și împrăștie veninul (să atace). Replica traduce în plan discursiv sentimentele pe care le are locutorul față de cei descriși, ilustrând ura și disprețul acestuia.

Impolitețea ia forma amenințării exprimate tot indirect, securitatea interlocutorului devine brusc incertă din cauza existenței unor aspecte ale realității capabile să o vulnerabilizeze. Dialogul dintre A. Ruset și Gheorghe Duca este o coregrafie verbală în care cei doi își împart și își dispută supremația asupra interlocutorului. Contextul situațional ni-i prezintă pe cei doi bărbați față în față: tânărul încercând să-și asigure securitatea personală prin șantaj, iar Vodă impunându-și autoritatea prin amenințare. Deoarece ambii interlocutori își ascund adevăratele sentimente, întregul dialog stă sub semnul aluziei și al vorbelor cu dublu înțeles:

(12) „- Vin, măria ta – răspunse liniștit Ruset – căci știu că n-ai să lovești; și dimpotrivă, ai să mă ocrotești cu mila măriei tale. Făcând altfel, cărțile de care am vorbit se mișcă și purced la Țarigrad. Asta poate fi primejdie, nu însă pentru acest cap al meu.” (ZC: 85-86).

Secvența „primejdie, însă nu pentru acest cap al meu” este o trimitere voalată la decapitarea de care va avea parte vodă dacă i se va vădi trădarea în fața aliaților turci, concretizare evidentă a șantajului la care apelează Ruset. În replică, domnitorul avertizează premonitoriu anticipând același destin pentru interlocutor: „mânia omului poate covârși toate”.

Tot aluzivă și jignitoare este și afirmația pe care o face Duca la adresa partenerului său de dialog:

(13) „- Numele pe care l-a purtat părintele tău ți s-ar potrivi mai bine (ZC: 86) – catalogare al cărui sens depreciativ este clarificat prin intervenția naratorului care arată că numele cu pricina este „Chiriță Dracu”. Elementul ofensator se bazează pe cunoașterea de către amândoi a aspectului realității vizat și pe conotarea negativă a poreclei lui Antonie Vodă, tatăl lui Ruset. Desprins din sfera maleficului, termenul

<sup>5</sup> Hugh Holman (1980: 14) definește aluzia ca fiind „o figură de stil care face o referire scurtă, adesea ocazională, la un personaj, un eveniment sau un eveniment istoric sau literar”.

asociază purtătorului caracteristici depreciative și cu o importantă componentă ofensatoare.

Afectarea feței interlocutorului prin adresarea nepotrivită poate antrena, ca mecanism al impoliteții pozitive, și trimiterea la credința acestuia, considerată degradantă în raport cu cea a locutorului:

(14), – Ai venit să mă tai, bre<sup>6</sup> *ghiaur?*” (NP: 265)

precum și anularea statutului social și a diferenței ierarhice dintre vorbitori:

(15) „poruncesc acestui popă să tacă și el” (FJ: 229) – zice bătrânul monarh, naratorul completând contextul discursiv cu o precizare ce dezvăluie natura ireverențioasă a formulării „popa era mitropolitul”.

**1.4.3.** *Impolitețea negativă* amenință zona vieții private a interlocutorului, fie prin limbaj, fie prin gesturi ce invadează, agresiv sau nu, spațiul personal.

(16) „dacă nu taci îți pun căluș” (NP: 332) – replica bătrânului către soția sa, ce ilustrează relația ierarhică dintre cei doi, autoritatea masculină și transformarea actului ireverențios în amenințare.

**1.4.4.** *Falsa impolitețe* este un act verbal ofensator doar în aparență, prin cuprinderea în materialul discursiv a unor termeni cu potențial jignitor. Aceștia suferă un dublu proces: mai întâi se desemantizează pierzându-și conotația negativă, iar ulterior se resemantizează și dobândesc un sens apreciativ. Prezența în exprimare a unor astfel de termeni ilustrează apropierea dintre vorbitori și utilizarea aceluiași nivel al limbajului. Contextul, adesea, clarifică sensul pe care îl are un anumit cuvânt în discurs.

(17) „Acela-i mare ticălos și bun viteaz” (ZC: 29) – deși aparent o concretizare a impoliteții, replica este o exclamație apreciativă a șătrarului Lăzărel la adresa lui Ilie Turculeț, prin care locutorul își recunoaște admirația față de referent, replica dezvăluindu-și valențele pozitive.

**1.4.5.** *Suspendarea politeții* apare în momentele în care contextul situațional impune necesitatea unei manifestări discursive protocolare, dar aceasta nu se concretizează<sup>7</sup>.

Întâlnirea dintre Ruset și clucerul Abăza stă sub semnul impoliteții marcate prin suspendarea gesturilor de curtuozitate necesare întâmpinării și găzduirii unui musafir. Oaspetele se simte ofensat de atitudinea gazdei și-i reproșează apatia, amintindu-i însuși ce se cuvine să facă pentru a respecta buna-cuviință și pentru a nu-și supăra musafirul.

(18), – Cinstite jupân Abăza [...] nu mă îndemni să stau?” (ZC: 95)

La Sadoveanu impolitețea vizează atât tabuurile din sfera sacrului, cât și pe cele din aceea a impurului și apare în opere ca: blesteme, imprecții laice și insulte. Insulta, blestemul și invectiva sunt acte verbale conotate negativ care aparțin clasei expresivelor deoarece sunt manifestări ale afectivității și comunică o stare sufletească tensionată

<sup>6</sup> Utilizarea interjecției adresative „bre” accentuează aspectul neprotocolar al intervenției discursive și marchează diminuarea gradului de politețe. Vezi Manu Magda (2017: 8). Aceasta se asociază cu un vocativ pe care îl precedă și împreună cu care formează o unitate intonațională. Vezi Manu Magda în GALR, II, p 893-895.

<sup>7</sup> „[...] politeness has to be communicated, and the absence of communicated politeness may, *ceteris paribus*, be taken as the absence of a polite attitude” (Brown & Lewinson 1987: 5).

resimțită de emițător, fiind „reflexe lingvistice ale unor atitudini psihologice” (Felecan 2015: 63). Interesant este că manifestările impoliteții apar atât în prezența destinatarului, cât și în absența acestuia (ZC: 275), fiind destinate unui singur receptor (NP: 337), mai multor receptori (FJ: 550) sau chiar locutorului însuși (ZC: 174).

### 1.5. Evitarea impoliteții

Desprinse dintr-o perioadă istorică aflată sub semnul preceptelor morale a căror încălcare era drastic sancționată, dacă nu instituțional, cel puțin social prin atitudinea colectivității care funcționa ca un ecou al vocii bunului-simț, personajele sadoveniene acționează și vorbesc în conformitate cu aceste cutume. Ieșirea din limitările impuse prin educație și tradiție este percepută ca o răzvrătire, adesea rușinoasă, eroii având conștiința încălcării normei și fiind urmăriți de regrete și muștrări de conștiință. Evitarea discursului jignitor se dovedește a fi o grijă constantă atât a naratorului, cât și a personajelor, deși anumite momente ale acțiunii ar justifica și răbufniri de această natură.

Încărcătura afectivă pe care un cioban o transmite prin înjurătura sa este tradusă la nivel discursiv prin epitetul hiperbolic „sudalmă înfricoșată”, precum și prin asocierea grupului nominal cu gesturi expresive, purtătoare în sine ale unui mesaj puternic și având o evidentă componentă ofensatoare:

(19), „Ciobanul Pahomie *a stupit cu greată* și a scâșnit o sudalmă înfricoșată” (NP: 350).

O situație similară se întâlnește și în cazul sintagmei „sudălmă spurcate” (NP: 337), adjectivul utilizat nuanțând caracterul impur al gândurilor ce se află la origine invectivelor.

Asocierea naratorului de ocazie (diacul Radu) cu atitudinea și manifestările femeilor care au ținut piept singure armășeilor, adresându-le vorbe de ocară și alungându-i cu mâinile goale din gospodăriile lor, este redată în text prin reproducerea parțială a înjurăturilor Firei lui Frunză. Grijă pentru protejarea ascultătorilor și totodată preocuparea de a nu afecta propria față pozitivă a determinat substituția invectivelor cu o expresie inofensivă și păstrarea neschimbată a restului replicii femeii:

(20), „D-apoi așa și pe dincolo în flendurile voastre și ale oștenilor împărătești” (NP: 171).

### 1.6. Sancționarea exprimării ireverențioase

O caracteristică a discursului personajului sadovenian este grija pentru exprimarea protocolară, edulcorată. Apariția abaterilor de la principiile politeții este sporadică, având rolul stilistic evident de a susține firul epic și de a conferi veridicitate situațiilor și caracterelor creionate în operă. Stilul autorului este unul extrem de bine controlat, fiecare amănunt fiind folosit cu un scop precis.

În comunicarea verbală trebuie să existe minimum doi participanți (Maingueneau 2007: 41), fiecare dintre aceștia urmărind să-și protejeze fața personală, dar să își și creeze o imagine pozitivă în raport cu interlocutorul și cu acel rol pe care și-l asumă în cadrul schimbului discursiv. Zimmerman (1998: 87-90) prezintă identitatea ca parte fundamentală a procesului discursiv, acesta înglobând caracteristicile individuale ale persoanei (*transportable identities*), rolurile asumate în funcție de contextul comunicativ

propriu-zis (*situational identities*) și rolurile jucate în timpul schimbului verbal în sine (emițător sau receptor), roluri care se modifică pe întreaga durată a interacțiunii (*discourse identities*).

Aceste roluri, individual asumate de fiecare locutor, devin evidente și în situațiile discursive la care facem trimitere. Identitatea personală poate fi lezată prin atentarea la unul sau la mai multe dintre rolurile pe care le are la un anumit moment un locutor, afectarea acestuia înfăptuindu-se prin elemente de impolitețe. Restabilirea feței (Goffman 2007: 50) presupune săvârșirea unor acțiuni coercitive menite să anuleze efectele negative asupra imaginii de sine. Astfel, sancționarea gesturilor sau exprimării ireverențioase are la Sadoveanu rolul de a reaseza lumea și relațiile interumane în granițele lor firești, consfințite de societate și datini.

(21) „- Am să mărturisesc [...] că am avut mare grabă să mă înfățișez aici. [...] Altfel eu, om din prostime, într-o zi ca asta, aș fi răzbit mai greu. Am cercat întâi cu copilul.

-Te poftesc să vorbești altfel despre fiul nostru.[...]” (FJ: 67-68)

Termenii neprotocolari pe care Iosip de la Nimirceni îi folosește cu funcție referențială pentru a identifica două personaje cu care a interacționat („copilul”, „ciolan bătrân”) sunt imediat sancționați de comisul Manole și de starostele Căliman care îi solicită imperativ vorbitorului să apeleze la alte structuri referențiale de natură a restabili imaginea publică afectată a celor doi. Pseudoiscoada își ajustează exprimarea într-un mod la început emfatic (Ionuț devine „acel fiu de boier”) și chiar ironic, mulțumind pentru ajutorul involuntar pe care l-a primit de la starostele manipulat machiavelic. Deoarece este deținătorul unei informații la care ceilalți deocamdată nu au acces și care îi oferă un ascendent moral asupra lor, rolul său situațional îl protejează de posibile sancțiuni. Atitudinea locutorului se modifică și comportamentul devine firesc și politicos în momentul în care constată o schimbare de reacție din partea interlocutorului („Comisul Manole ridică fruntea amenințător.”), fapt ce denotă importanța esențială a respectării principiilor politeții, încălcarea acestora putând genera o conotație negativă definitivă a caracteristicilor intrinseci ale feței personale (receptorul îl poate considera a fi un om lipsit de caracter și de bună creștere).

Contextul discursiv constrânge interlocutorii să folosească un anumit limbaj din care să elimine cuvintele ce pot deveni realități indezirabile. Deși termenul „minciună” nu este un lexem tabu, utilizarea lui în discuția dintre vizirul Mustafa și abatele de Marenne este socotită de acesta din urmă improprie, prin raportarea la tema discuției dintre cei doi. (22) „- Știu, încuviință vizirul. Noi n-am pus niciodată credință în leși; de aceea Împărăția i-a lovit adeseori, pedepsindu-i pentru minciunile lor.

-Diplomația nu cunoaște acest cuvânt... protestă de Marenne.” (ZC: 231)

Acuzarea conducătorului unui popor de minciună din cauza nerespectării unor convenții asupra cărora și-a dat acordul este un act de o mare gravitate care poate genera conflicte sângeroase. Statutul social al vizirului și forța armată de care dispune îi oferă o poziție securizată ce îi permite să nu-și cenzureze exprimarea, mai ales că evenimentele trecute se pare că-i confirmă afirmația. Cu toate acestea, rolul discursiv al interlocutorului său de apropiat (pe de-o parte), dar și de trimis secret al regelui Franței la Constantinopol (pe de altă parte), nu-i permite abatelui să accepte fără reținere

această modalitate de expresie. El încearcă să estompeze duritatea replicii și să îmbrace într-o haină sonoră mult mai discretă afirmația, scoțând în evidență importanța utilizării cuvintelor potrivite și cu potențial ofensator zero pentru o eficientă consolidare a raporturilor diplomatice. Mesajul clericului este acela că vorbele meșteșugit alese sunt uneori mai puternice, mai eficiente decât un război, iar politețea este modalitatea optima de manifestare discursivă mai ales în relațiile interstatale. În acest moment de interacțiune directă în care diferențele sociale par să se estompeze și apropierea afectivă a interlocutorilor se manifestă sub forma unei blânde camaraderii, vizirul își recunoaște apetența pentru exprimarea clară, needulcorată, chiar tăioasă, riscând a friza impolitețea, el afirmând:

(23) „Știu – răspunse Mustafa – dar eu sunt oșten.”

În concluzie, analizând limbajul personajelor din textele corpusului, am constatat apetența vorbitorilor pentru exprimarea reverențioasă, evitarea manifestărilor discursive capabile să afecteze imaginea actanților, apelarea la diferite acte de vorbire expresive prin care se transmite deferența față de ceilalți. Politețea devine o mască identitară a fiecăruia, abolirea acestui tip de manifestare fiind resimțit ca o încălcare a normei morale și ca o abdicare autodegradantă de la buna cuviință.

Tabuurile, aspectele realității care stau sub semnul prohibiției, sunt evitate prin apelarea la eufemisme, structuri ce atenuează la nivel lexical caracterul interzis al elementelor la care se face referire. Ruperea ordinii firești a universului discursiv atrage după sine și o manifestare verbală menită să accentueze dramatismul unor situații sau intensitatea unor trăiri. Acest *hiatus* în cursul rutinizat al existenței este exprimat prin impolitețea lingvistică (dublată de cea nonlingvistică și atitudinală), rolul său pragmatic fiind de a ilustra realismul universului de discurs și de a creiona caracterul interlocutorilor. Imaginea tabuizată a lumii se concretizează la Sadoveanu prin disfemisme, puțin numeroase în raport cu bogăția elementelor eufemice și a structurilor reverențioase.

Disfemismele „au atât efecte pozitive la nivel intraindividual (descărcarea emoțională), [...] cât și efecte negative (pierderea statului)” (Pașca 2018: 135). Din cauza efectelor negative ale exprimării ireverențioase, locutorii apelează la strategii discursive menite să atenueze aceste consecințe și evită sau sancționează exprimarea disfemică.

### **Bibliografie:**

- Bousfield, Derek, 2007, *Beginnings, middles and ends: A biopsy of the dynamics of impolite exchanges*, în „Journal of Pragmatics”, nr.39.
- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson, 1987, *Politeness. Some universals in language use*, Cambridge University Press.
- Burridge, Kate, 1999, *Is Political Correctness a Euphemism for Euphemism?*, interviu în emisiunea „Lingua Franca”, disponibil la [www.abc.net.au/rn/arts/ling/stories/s21564.htm](http://www.abc.net.au/rn/arts/ling/stories/s21564.htm).
- Culpeper, Jonathan, 1996, *Towards an Anatomy of Impoliteness*, în „Journal of Pragmatics”, (1996) nr. 25.
- Culpeper, Jonathan, 2016, *Impoliteness Strategies*, în „Interdisciplinary Studies in Pragmatics, Culture and Society”, pp 421-445

- Felecan, Daiana, 2015, *Modalități lingvistice de adresare convenționale vs neconvenționale. (Formule de salut vechi și noi în limba română)*, în *Diacronia* 1, 13 ianuarie, <http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/1/A4/ro/pdf>
- Gramatica limbii române* (ediție revizuită), 2008, București, Editura Academiei Romane.
- Goffman, Ervin, 2007, *Viața cotidiană ca spectacol*, Ediția a II-a revăzută, București, Editura Comunicare.ro, accesibil la: [https://www.academia.edu/19645563/111830055\\_Goffman\\_E\\_Viata\\_cotidiana\\_ca\\_spectacol\\_pdf?auto=download](https://www.academia.edu/19645563/111830055_Goffman_E_Viata_cotidiana_ca_spectacol_pdf?auto=download)
- Holman, Hugh C., *A Handbook to Literature*, Indianapolis, Bobbs-Merrill, 1980 <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.88999/page/n25/mode/2up>
- Maingueneau, Dominique, 2007, *Discursul literar. Paraitopie și scenă de enunțare*, Iași, Institutul European.
- Manu Maga, Margareta, 2017, *Interjecția în texte vechi românești*, în *Diacronia*, nr. 6/30 septembrie, p.1-14, accesibil la <http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/6/A93/ro/pdf>
- Pașca, Roxana, 2018, *Disfemismul ca proces lexical*, în „Buletin Științific, Fascicula Filologie, Seria A”, vol. XXVII, p.123-136.
- Seiciuc, Lavinia, 2011, *Un alt fel de a NU spune: eufemism și disfemism în limbile romanice*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”.
- Zimmerman, D. H., 1998, *Identity, context and interaction*, în C. Antaki și S. Widdicombe (eds.) „Identities in Talk”. Londra: Sage.

#### **Corpus:**

- Sadoveanu, Mihail, 1968, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă*, București, Editura Tineretului.
- Sadoveanu, Mihail, 1977, *Nicoară Potcoavă*, București, Editura Minerva.
- Sadoveanu, Mihail, 1986, *Creanga de aur*, București, Editura Minerva.
- Sadoveanu, Mihail, 1993, *Frații Jderi*, București, Editura Mondero.